

УДК 37.014: [373 : 39] (477)

ІННОВАЦІЙНА ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ: ЕТНОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Ірина Леонідівна Сіданіч

Навчально-науковий інститут менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти», Київ, Україна

Ольга Володимирівна Просіна

Центральний інститут післядипломної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти», Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-1243-6069>

DOI:

[https://doi.org/10.32405/2308-8885-2023-4\(110\)-30-34](https://doi.org/10.32405/2308-8885-2023-4(110)-30-34)

Анотація. Розглянуто проблему взаємозумовленості інноваційної освітньої політики в Україні та етнокультурних аспектів оновлення змісту шкільної освіти. З'ясовано, що етнокультурна складова у змісті шкільної освіти залишається актуальним напрямом наукового пошуку. Презентовано авторський освітній проєкт, розроблений з урахуванням державних завдань інноваційної освітньої політики, науково-теоретичних і практичних здобутків українських педагогів, результатів аналізу освітніх реалій у площині впровадження етнокультурних засад у навчання дітей шкільного віку на засадах взаємодії з громадами.

Ключові слова: інноваційна освітня політика; етнокультурна політика; шкільна освіта; освітній проєкт; громада.

Освіта в Україні, будучи пріоритетною складовою державної політики, проживає в умовах нинішньої війни найскладніший період, хоча й не гальмує свого розвитку. Тенденції змін стосуються різних освітніх аспектів: від загальної інформатизації всіх ланок до творення нового змісту, зокрема, шкільної освіти. Із широкого загалу тенденцій виокремлюємо як перспективну й важливу для дослідників та педагогів-практиків взаємозумовленість інноваційної освітньої політики в Україні та етнокультурних аспектів оновлення змісту шкільної освіти.

Звужуючи поле дослідження проблеми, не плануємо в межах статті аналізувати підручники, навчальні плани освітніх установ, методичні рекомендації для освітян тощо, а сфокусуємо увагу на сучасних підходах до впровадження етнокультурних аспектів у шкільній освіті на засадах взаємодії з громадами.

Актуальність, на нашу думку, ґрунтується на загальновідомій тезі про те, що державна етнокультурна політика органічно пов'язана з державною освітньою політикою, оскільки морально-духовні інтереси всіх громадян – етнічних українців і представників національних меншин як суб'єктів етнокультурної політики – закладаються в дитячому віці. У період учнівства молодь України, як правило, синтезує для власного успішного життя в суспільстві набуті в закладі освіти етнокультурні норми з морально-етичними установками виховання в родині, формує на цих засадах власну систему цінностей. Тож заглиблення в проблему взаємозумовленості інноваційної освітньої політики в Україні і етнокультурних аспектів оновлення змісту шкільної освіти визначило потребу аналізу й конкретизації основних понять, адже розмаїття їх тлумачень досить широке, що призводить до певного «розмиття» їх розуміння.

Чому це на часі? Бо нинішнє проживання українським суспільством випробувань воєнного часу висвітлило низку нагальних освітніх змін стосовно наповнення шкільної освіти сучасним освітнім змістом, практичної реалізації діяльнісного компонента в навчанні, спрямування освітньої політики на ефективне впровадження етнокультурних засад у навчання дітей шкільного віку на засадах взаємодії з громадами тощо.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Державотворчі-політики протягом останніх десяти років активно формують законодавчі основи освіти. Як результат, нормативною базою визначено правовий і регуляторний контекст змін в освіті, сучасне спрямування дій освітніх інституцій, педагогічних працівників і учнів. Так, Законом України «Про освіту» [7] визначено загальні принципи організації освіти в Україні, включаючи вимоги до змісту освіти та ролі національної культури в ній; встановлено принципи розвитку мовної, етнічної та культурної різноманітності в освіті. Концепцією нової української школи [3]

передбачено впровадження інноваційних підходів у навчання та розвиток нових навчальних програм; визначено стратегічні цілі реформи освіти; підтримано розвиток культурної компетентності учнів.

Нові Державні стандарти для початкової освіти та повної базової освіти [6]; Типові освітні й навчальні програми [8]; Модельні програми [2]тощо містять аспекти, пов'язані з вивченням етнокультурної спадщини та міжкультурної освіти. Отже, розробка сучасних навчальних програм залишається ключовим завданням з урахуванням етнокультурних аспектів у розвитку освіти.

Стосовно взаємозумовленості інноваційної освітньої політики в Україні та етнокультурних аспектів розвитку змісту шкільної освіти, зазначимо, що проблема досліджується комплексно, видано вагомі наукові праці. Наприклад, колективна монографія «Парадигми розвитку та тенденції реформування шкільної освіти в Україні у добу незалежності»[4], у якій у парадигмальному ракурсі висвітлено й обґрунтовано трансформаційні зміни, що вплинули на розвиток шкільної освіти України. Авторами узагальнено стратегії державної освітньої політики та проаналізовано відповідні їм тактичні зрушення в освітній галузі в добу незалежності, що важливо, адже тенденції у реформуванні шкільної освіти у 1991 – 2017 рр. продовжують активно діяти й сьогодні. Філософсько-освітній дискурс процесу реформування освіти, зокрема шкільної, на нашу думку, становить наукове підґрунтя подальшого стратегічного забезпечення етнокультурного змісту української освіти.

Дослідники Ю. Фігрний і О. Шакурова у статті «Етнокультурний розвиток українського соціуму в умовах реваншизму Росії щодо України у кінці ХХ – на початку ХХІ століття» зазначають, що наразі відбувається «прискорена етнокультурна консолідація українського суспільства», яка «свідчить про процес одужання української нації від тривалого підневільного перебування під москвою. Від часу окупації російською федерацією у 2014 р. Криму почався новий етап етнокультурного розвитку України, у межах якого виокремлюється особливий підперіод після 24 лютого 2022 р. Для нього є характерним неприхований геноцид з боку Москви, героїчний спротив та поглиблення консолідаційних процесів з боку української нації» [11].

У монографії «Українознавче спрямування освітніх галузей як чинник збереження і розвитку національного культурного середовища [9] ідеться про важливість українознавчої складової в освіті та національно-патріотичному вихованні як ефективному механізмі збереження й розвитку національного культурного середовища. Увагу акцентовано на комплексному міждисциплінарному підході, принципах системності й узагальнення, методі структурно-функціонального аналізу. Поділяючи основні думки авторів, підкреслимо важливість такої: освітня діяльність є креативним засобом утвердження української національної ідентичності в сучасному глобалізованому світі. Безперечно, що впровадження сучасної культурологічної парадигми освіти, яка є джерелом концептуальних ідей розвитку педагогічного процесу, культурно-історичним та етнокультурним змістом освіти, сприятиме вихованню особистості як носія і творця національної культури. Ми також поділяємо підходи авторів до розуміння освіти як явища культури, мета якої введення особистості у світ культури, забезпечення діалогу між складовими «людина в культурі» та «культура в людині». Теоретичні здобутки, представлені в монографії, покладено нами в основу розробленого для шкіл і громад проєкту.

Ми також вважаємо, що етнокультурні аспекти шкільної освіти в поєднанні з професійною майстерністю педагогів та взаємодією з батьками й громадою сприяють формуванню в молоді умовного «центру», навколо якого об'єднуються знання, уміння, навички особистості, що стають константами її діяльності в усіх життєвих проявах. Проте приклади комплексного впливу на школяра на засадах синтезу освіта-етнокультура-педагоги-батьки-громада-держава зустрічаються в наукових працях нечасто.

Актуальними в контексті впливу інноваційної освітньої політики на етнокультурні аспекти розвитку шкільної освіти залишаються й недостатньо розроблені питання імплементації інноваційних підходів у шкільні навчальні програми та методики оцінювання їхньої ефективності. Важливою є розробка діагностичних інструментів, зокрема для виявлення впливу інноваційної політики на підготовку вчителів та їхню професійну здатність впроваджувати інновації в шкільну освіту. Етнокультурні аспекти в розвитку змісту шкільної

освіти в сучасній Україні також не набули комплексного висвітлення в роботах дослідників, а отже залишаються актуальними для наукового пошуку.

Мета статті – висвітлити проблему взаємозумовленості інноваційної освітньої політики в Україні та етнокультурних аспектів розвитку змісту шкільної освіти на прикладі освітнього проєкту «Збереження та відновлення етнокультури: сімейні цінності». Завдання визначаємо, як аналіз відповідних нормативних документів і наукових педагогічних праць та презентація інноваційного освітнього проєкту етнокультурного змісту.

Про складність однозначного тлумачення поняття «освітня політика» українськими та зарубіжними науковцями зазначалося неодноразово [10]. Причина полягає в майже однаковому звучанні слів *policy* і *politics* і майже відсутньої різниці в їх тлумаченні. За нашого підходу, зазначені дефініції фіксують їхній сучасний інтегративний зміст, навіть взаємозумовленість та взаємодію: політика твориться людьми, наділеними владою. Отже, освітню політику лише умовно можна виокремити із загальної державної політики. Освітня політика в Україні, ґрунтуючись на етнокультурних засадах, сприятиме цілеспрямованим діям як для інноваційного розвитку всієї системи освіти, так і творенню сучасного змісту шкільної освіти на засадах взаємодії з громадами.

Важливо, що освітня політика завжди визначає курс змін [10]. Наприклад, відома фраза англійських учених «Політика – це більше ніж текст. Багато аспектів освітньої політики не відображаються в офіційних політичних документах» ілюструє ще одну актуальну тезу: мало прописати в законодавстві – важливо реалізувати в шкільній практиці. Найскладніше, на нашу думку, реалізувати етнокультурні аспекти, оскільки вони є площиною цінностей: і держави, і особистості, особливо молоді в період шкільництва, і батьків, і громад.

Про інноваційність освітньої політики в Україні йдеться в багатьох джерелах, зокрема звітах НАПН та її академічних інституцій [1]. Узагальнено акцентуємо увагу на таких аспектах прояву інноваційної освітньої політики: відіграє важливу роль у визначенні етнокультурних тенденцій розвитку змісту шкільної освіти; розробляє новаторські підходи та сучасні інформаційні

технології; передбачає використання інтерактивних методик; забезпечує оновлення навчальних програм, курсів, проєктів тощо.

Звернення до етнокультурної спадщини, вивчення правдивої історії, дотримання морально-побутових традицій, знання мови й мистецтва українського народу та інших етнічних груп, які проживають в Україні – ось бажаний освітній результат шкільної освіти, спрямованої на збереження й популяризацію культурної різноманітності, виховання толерантності та взаєморозуміння в українському суспільстві в цілому.

Отже, на часі творити новий освітній зміст: і текст, і дію, і результат, а інноваційна освітня політика має і підтримати ці зміни, і сприяти реалізації, і забезпечити офіційними державними документами. Ми виходимо з того, що сучасна шкільна освіта в Україні навіть в умовах війни тримає курс на мирне життя, сприяє сталому розвитку суспільства, ґрунтується на етнокультурних засадах виховання молоді, розвивається у взаємодії з громадами і сім'ями.

Розробляючи авторський освітній проєкт «Збереження та відновлення етнокультури: сімейні цінності», ми враховували державні завдання, науково-теоретичні і практичні здобутки педагогічної спільноти України, аналіз відповідних освітніх реалій на засадах взаємозумовленості інноваційної освітньої політики в Україні та етнокультурних аспектів розвитку змісту шкільної освіти. Було сформульовано обов'язкові для врахування при розробці проєкту тези.

По-перше, державною етнокультурною політикою делеговано інноваційній освітній політиці України активну участь у вирішенні низки завдань, як-от: відродження етнічної самосвідомості й збереження духовної і матеріальної культури етносів, сприяння розвитку їх етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності; забезпечення інформаційних, культурних, освітніх потреб, створення умов для активного включення всіх етнокультур у духовне життя суспільства.

По-друге, реалізація освітніх інновацій ґрунтується на загальносистемних принципах: гуманізму, демократизму, публічності, науковості, законності тощо.

По-третє, дотримання спеціальних принципів багатокультурності, самоцінності етнокультур, єдності прав та обов'язків громадян і їхніх спільнот щодо задоволення етнокультурних інтересів, орієнтація носіїв культур на загальнолюдські духовні цінності є підґрунтям взаємодії школи і громади.

По-четверте, важливою є кореляція етнокультурних аспектів шкільної освіти із проголошеними міжнародною спільнотою принципами культурної політики в постіндустріальному суспільстві: сприяння розвитку етнічної та національної ідентичності, культурному і мовному розмаїттю; підтримка творчості тощо.

По-п'яте, реалізація інноваційної освітньої політики України в етнокультурному аспекті супроводжується низкою протиріч: 1) як правило, переважає регулятивний вплив із обмеженим використанням адміністративної підтримки (наприклад, фінансування); 2) розроблювані концепції етнонаціонального, етнокультурного розвитку недостатньо зорієнтовані на втілення в життя, оскільки, як правило, відсутні економічні, правові, організаційні механізми їх реалізації.

По-шосте, з огляду на поглиблення процесів регіоналізації і підвищення ролі регіонів у суспільно-політичному та етнокультурному житті, триває уточнення змісту дефініції «етнокультурний регіон», з чим пов'язані й дослідження дефініції «громада». Головне, це: територія, яка відрізняється від інших різноманітністю культурних виявів, сукупністю та інтенсивністю взаємозв'язаних етнічних елементів, структур, відносин, що її утворюють; культурний розвиток регіонів залежить від рівня їх розвитку, державного сприяння, утвердження поваги до культури, історії, мови, традицій різних етносів при збереженні інтегруючої ролі української культури. Отже, реалізація задач такого рівня можлива лише в умовах взаємодії школи і громади.

По-сьоме, інноваційна освітня політика передбачає нововведення, що стосується якогось аспекту освітнього процесу. Кінцевим результатом (прямим продуктом) творчого пошуку стають нові технології, оригінальні ідеї, форми і методи виховання, нестандартні підходи в управлінні тощо. До того ж інноваційний розвиток освіти є безперервним процесом якісних змін, які завдяки

впровадженню інновацій і забезпечують своєчасне реагування на виклики суспільства.

Розроблений нами і підготовлений для реалізації авторський проєкт «Збереження та відновлення етнокультури: сімейні цінності», спрямований на розвиток стійкості (і дорослих, і дітей) у воєнний та повоєнний час; збереження та розвиток ідентичностей, сенсів та цінностей; відбудову та дослідження нових соціальних норм і відносин між людьми; деколонізацію; створення нових культурних наративів; навчання культурним методам планування урбаністичної та архітектурної відбудови; розвиток громад тощо.

Мета – створення стійких та згуртованих місцевих спільнот в умовах війни (поствоєнний період), сприяння підтримці сімейних зв'язків, а також збереження та розвиток культурної ідентичності та спадку, відновлення національних цінностей та гармонійного суспільства.

Завдання проєкту:

- розвиток стійкості в місцевих спільнотах: надання відомостей про засоби для подолання викликів, пов'язаних із воєнними (повоєнним) подіями;

- збереження та розвиток ідентичностей: сприяння збереженню та розвитку культурної та національної ідентичності в системі підтримки та популяризації місцевих традицій, мистецтва та історії;

- формування нових соціальних норм і відносин: сприяння дослідженню та розвитку нових соціальних норм і відносин для побудови гармонійного й інклюзивного суспільства;

- залучення батьків місцевих громад до участі в представленні повоєнного майбутнього: активне залучення місцевих громад до участі у формуванні уяви суспільства щодо бажаного вигляду громад із зосередженням на сімейному вихованні;

- залучення дітей і батьків до творчої діяльності, результати якої можуть бути поширені в інших місцевих громадах, сприяння розповсюдженню творчого доробку в аспекті сімейного виховання.

Ключові принципи під час реалізації проєкту:

- розвиток культурних та мистецьких аспектів, сприяння створенню краси в житті громади;

- рівний доступ та участь всіх членів громади (передбачається створення середовища, у якому кожен може брати участь та відчувати себе важливим у формуванні майбутнього громади та країни);

- відновлювані ресурси та зменшення негативного впливу на навколишнє середовище (акцентування важливості проблеми збереження природи та розвитку сталого майбутнього);

- взаємодія між різними культурами та галузями, сприяння обміну ідеями та досвідом для творчого розвитку й поглиблення розуміння різноманітності;

- рівність між гендерами та створення можливості для участі жінок і чоловіків у різних аспектах запланованих творчих ініціатив.

Реалізація проєкту передбачена у територіальних громадах України.

Цей **проєкт є актуальним** для громад і українського суспільства в цілому з низки причин.

1. Зміна виховної парадигми. Проєкт розглядається як крок до зміни виховної парадигми в обох громадах. Він надає можливість батькам та опікунам отримати нові знання і навички в галузі виховання дітей, спрямовані на створення сталого та інклюзивного оточення для дітей, незалежно від їхнього походження чи особливостей.

2. Створення підтримуючого середовища. Проєкт має на меті створити середовище, де кожен член громади може відчувати себе важливим у формуванні майбутнього громади та країни. Це передбачає активну участь батьків та опікунів у вихованні дітей та створенні оптимальних умов для їхнього розвитку, у тому числі культурно-творчого.

3. Інклюзивність та спільнота. Проєкт акцентує увагу на інклюзивності й залученні різних груп громадян до спільної діяльності та співпраці. Це може сприяти залученню батьків дітей із особливими потребами або з різними соціальними статусами. Зміна парадигми виховання передбачає рівність та інклюзивність у всіх аспектах виховання та формування майбутнього громади.

4. Вплив на майбутнє. Проєкт сприяє створенню здорового, відкритого до діалогу, інклюзивного суспільства. Його результати можуть мати довготривалий вплив на виховання дітей і формування суспільства в цілому, сприяючи створенню більш позитивного та сталого майбутнього на засадах взаємодії державної освітньої політики та етнокультурних аспектів виховання.

Проєкт включає в себе кілька ключових напрямків діяльності: *мовна реабілітація та підтримка мовної ідентичності*, що передбачає надання допомоги для відновлення мовної ідентичності в умовах воєнного та поствоєнного періоду через організацію мовних клубів та курсів для всіх вікових груп; *інклюзивна освіта та психосоціальна підтримка дітей з особливими потребами*, що включає розробку програм для забезпечення доступу дітей з особливими потребами до якісної освіти та психологічної підтримки; *культурна адаптація* внутрішньоперміщених осіб, що передбачає надання підтримки для відновлення та збереження культурної ідентичності та інтеграції в нове середовище; *соціальний активізм*, спрямовані на залучення сімей та громадян до громадських ініціатив, сприяючи підтримці сімейних цінностей та культурної ідентичності.

Проєкт "Збереження та відновлення етнокультури: сімейні цінності" спрямований на підтримку сімей та громад в Україні, які постраждали від війни, шляхом розвитку стійкості, збереження ідентичності та інклюзивності.

Впровадження даного проєкту може бути протягом будь-якого навчального року в системі формальної освіти (як позакласна діяльність) та в системі неформальної освіти. Проєкт може бути здійснений у співпраці закладів загальної середньої, позашкільної освіти з громадськими організаціями або самостійно кожною установою та організацією. Безсумнівно, його змістовне наповнення може коригуватися (доповнюватися, змінюватися та оновлюватися) за змістом та формами проведення. Державно-освітні, науково-педагогічні його засади вважаємо достатніми для досягнення прогнозованої мети.

Важливо залучити до реалізації проєкту представників місцевої громади, зокрема батьків, вчителів, громадських активістів тощо. Це допоможе

забезпечити більшу підтримку проєкту з боку громади та зробити його більш актуальним для місцевих потреб.

Ураховуючи, що освіта в Україні залишається пріоритетним напрямом державної політики, а інноваційні зміни супроводжують практично всі її галузі, то творення нового освітнього змісту, зокрема шкільної освіти, пов'язуємо саме з етнокультурними аспектами.

Актуальними в контексті наукового пошуку вважаємо розробку стратегій імплементації інноваційних підходів до впровадження етнокультурних аспектів у зміст шкільної освіти, поповнення бази діагностичних інструментів культурної компетентності учнів різного віку, розробку творчих авторських проєктів етнокультурного спрямування та технологій підготовки педагогів до їх реалізації.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Звіти Національної академії педагогічних наук. URL: <https://naps.gov.ua/ua/activities/plans-reports/>
2. Модельні програми. URL: <https://imzo.gov.ua/model-ni-navchal-ni-prohramy>
3. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. / Л. Гриневич та ін. Київ, 2016. 40 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
4. Парадигми розвитку та тенденції реформування шкільної освіти в Україні у добу незалежності : монографія / Н. Дічек та ін. ; ред. Н. Дічек. Київ : Пед. думка, 2022. 507 с. URL: <https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2023/01/Monohr2022-viddil-istorii-ta-fil.-osvity.pdf>.
5. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти : Постанова Каб. Міністрів України від 30.09.2020 р. № 898 : станом на 2 верес. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-p#Text> (дата звернення: 27.10.2023).
6. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти : Постанова Каб. Міністрів України від 21.02.2018 р. № 87 : станом на 6 жовт. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-p#Text> (дата звернення: 27.10.2023).
7. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII : станом на 2 лип. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
8. Типові освітні й навчальні програми. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>.
9. Україна й українство в етнокультурних процесах: колективна монографія / Баран В.Д та ін. Київ : НДІУ, 2018. 304 с.
10. Educational Policy and the Politics of Change / Sandra Taylor et al. London UK : Routledge, 1997. 196 p.

11. Fihurnyi Y., Shakurova O. Ethno-Cultural Development of Ukrainian Society in the Conditions of russian Revanschism towards Ukraine at the End of the 20th – at the Beginning of the 21st Century: Periodization and Analysis. *Ukrainian Studies*. 2023. No. 1(86). P. 170–186. URL: [https://doi.org/10.30840/2413-7065.1\(86\).2023.275325](https://doi.org/10.30840/2413-7065.1(86).2023.275325) (date of access: 27.10.2023).

Olha Volodymyrivna Prosina, PhD in Pedagogy, Head of the Department of Philosophy and Adult Education, University of Education Management, National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine, prosina.olga.v@uem.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0002-1243-6069>

Innovative educational policy in ukraine: ethnocultural aspects of school education development

The interdependence of innovative educational policy in Ukraine and the ethnocultural aspects of updating the content of school education are explored. It is established that the ethnocultural component in the content of school education remains a relevant direction of scientific research. The article presents an author's educational project developed taking into account the state tasks of innovative educational policy, the scientific-theoretical and practical achievements of Ukrainian educators, and the analysis of educational realities in the context of the implementation of ethnocultural principles in the education of school-age children based on interaction with communities. The author of the article emphasizes aspects of the implementation of innovative educational policy, including the role in determining ethnocultural trends in the development of the content of school education, innovative approaches and modern information technologies, the use of interactive methods, updating curricula, courses, projects, and more.

Addressing ethnocultural heritage, studying true history, observing moral and domestic traditions, knowledge of the language and art of the Ukrainian people and other ethnic groups residing in Ukraine are the desired educational outcomes of school education aimed at preserving and popularizing cultural diversity, fostering tolerance and mutual understanding in Ukrainian society as a whole. The article highlights the need to create a new educational content, including the text, action, and result, and innovative educational policy must support these changes, contribute to their implementation, and provide official state documents. The author believes that contemporary school education in Ukraine, even in the context of war, is committed to a peaceful life, contributes to the sustainable development of society, is based on ethnocultural principles of youth education, and develops through interaction with communities and families.

Статтю подано до редакції 27.10.2023 р.